

Створення безпечного освітнього середовища в діяльності працівників психологічної служби закладу освіти

Розглянуто суть поняття «безпечне освітнє середовище», висвітлюється роль психологічної служби закладу освіти у його формуванні.

Ключові слова: фахівці психологічної служби, безпечне освітнє середовище, Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища.

Nataliia Kazmirchuk. Creating a Safe Educational Environment in the Activities of Psychological Service Employees in an Educational Institution.

The essence of the concept of „safe educational environment” is considered and the role of the psychological service of the educational institution in its formation is highlighted.

Key words: psychological service specialists, safe educational environment, National Strategy for the Development of a Safe and Healthy Educational Environment.

Постановка питання. Створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти України набуває дедалі більшої ваги. На вирішення цього питання, зокрема, спрямовані Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» №195/2020 від 25 травня 2020 р., розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» №174-р від 24 лютого 2023 р., розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» від 7 квітня 2023 р.

Розроблення Національної стратегії зумовлено необхідністю побудови безпечного та здорового освітнього середовища у новій українській школі для забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створення умов для надання якісних освітніх послуг. Формування безпечного та здорового освітнього середовища сприятиме кращій реалізації соціального, фізичного, інтелектуального та емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні.

Виклад основного матеріалу. Національна стратегія ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно:

– створення і підтримки здорових та безпечних умов життя й діяльності людини як у повсякденному

житті (побуті, під час навчання та праці тощо), так і в умовах надзвичайних ситуацій;

– основ захисту здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища та управління ними на індивідуальному рівні;

– формування індивідуальних характеристик поведінки та звичок, що забезпечують необхідний рівень життєдіяльності (відповідно до потреб, інтересів тощо), достатній рівень фізичної активності та здорове довголіття;

– усвідомлення важливості здорового способу життя та гармонійного розвитку, високої працездатності, духовної рівноваги, збереження та поліпшення власного здоров'я (підвищення імунітету, уникнення різних захворювань, підтримання нормальної ваги тіла тощо);

– моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими у різних сферах суспільного життя;

– знань і навичок здорового, раціонального та безпечного харчування, усвідомленого вибору на користь здорового харчування;

– усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти і зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя [3].

Формування безпечного і здорового освітнього середовища вимагає вирішення низки проблем, зокрема, пов'язаних із фізичним, психологічним насильством та цькуванням, безвідповідальним використанням інтернету, недостатньою готовністю педагогічних працівників запобігати та протидіяти насильству і цькуванню серед учасників освітнього

процесу, непопулярністю серед дітей та підлітків культури здорового харчування, малорухливим способом життя, належним рівнем їх медичного забезпечення, а також загалом несистемним підходом до формування культури здорового та безпечного способу життя у суспільстві, недостатністю співпраці різних соціальних інституцій у подоланні зазначених проблем [3].

Освітнє середовище є частиною життєвого, соціального середовища людини і розкривається в сукупності усіх освітніх факторів, які чинять вплив на особистість у процесах навчання, виховання і розвитку; є певним виховним простором, у якому розвивається особа. Освітнє середовище є основою життєздатності будь-якого закладу освіти, виступаючи сукупністю умов задоволення потреб усіх учасників освітнього процесу.

Освітнє середовище є складною організованою системою, в межах якої вирішуються не тільки освітні завдання, а й відбувається соціалізація та психологічний розвиток. В цьому середовищі реалізується значна частина онтогенезу людини, об'єднуються взаємини дитини з однолітками, педагогами, батьками, іншими людьми, причетними до освітнього процесу [1].

Поняття «освітнє середовище» розглядається як система соціальних зв'язків і відношень у галузі освіти, це місце перетину діяльності всіх учасників освітнього процесу, де забезпечується використання та активізація їхнього творчого потенціалу. Освітнє середовище є частиною соціокультурного середовища і визначається дослідниками як комплекс спеціально організованих психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії з якими відбувається розвиток і становлення особистості.

Безпечне освітнє середовище – це його стан, коли: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

На безпечне освітнє середовище впливають [5]:

1. Якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).

2. Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

3. Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

4. Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у: допомозі та підтримці; збереженні та підвищенні її самооцінки; пізнанні та діяльності; розвитку здібностей і можливостей.

Принципами безпечного освітнього середовища є:

– принцип домінування життя людини як головної цінності, що визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих;

– принцип регіональної специфіки (передбачає під час організації системи безпеки освітнього середовища школи облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону – міста, області, району);

– принцип комплексності оцінки небезпек (ризиків), що задає методику оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків, зовнішніх і внутрішніх, на основі комплексного, системно-синергетичного підходів;

– принцип «міні-макса», що визначає досягнення максимального ефекту безпеки при мінімумі ресурсного забезпечення;

– принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища і школи як соціального інституту в цілому [5].

Національна стратегія сьогодні, в умовах воєнного стану, ґрунтується на тому, що заклад освіти має:

– створити безпечні умови життя і діяльності в умовах надзвичайних ситуацій;

– забезпечити захист здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища;

– формувати навички відповідальної поведінки здобувачів освіти, що забезпечують психологічне благополуччя;

– наслідування педагогічними працівниками та школярами моделей безпечної, ненасильницької міжособистісної взаємодії між однолітками й дорослими;

– усвідомлення цінностей життя і здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти і зміцнити здоров'я.

Отже, одним із головних аспектів у розбудові безпечного освітнього середовища є ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу, тобто створення в закладі освіти умов, які сприяють охороні психічного здоров'я учнів та педагогів, надання їм психологічної та соціально-педагогічної підтримки. І велику роль у цьому відіграє психологічна служба закладу освіти.

На нашу думку, основними завданнями психологічної служби є: збереження та зміцнення психічного і соціального здоров'я; сприяння особистісному, інтелектуальному, фізичному і соціальному розвитку здобувачів освіти шляхом доповнення сучасних методів навчання та виховання ефективними психолого-педагогічними технологіями; сприяння зростанню рівня психологічної безпеки; надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги всім учасникам освітнього процесу.

Основними функціями психологічної служби у Новій українській школі є:

– діагностично-прогностична – психолого-педагогічне вивчення, оцінка особливостей діяльності, чинників становлення особистості, її індивідуального розвитку;

– організаційно-методична – визначення мети, завдань, стратегії, планування діяльності психологічної служби та координація взаємодії учасників освітнього процесу;

– корекційно-розвиткова – система впливів, спрямованих на подолання визначених проблем, труднощів, шкідливих звичок, негативних емоційних станів тощо у здобувачів освіти; здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, подолання різних форм девіантної поведінки; сприяння розвитку освітніх, інтелектуальних, загальних, спеціальних та соціальних здібностей, формування мотивації до освітньої діяльності у здобувачів освіти; надання психолого-педагогічної допомоги здобувачам освіти з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності;

– консультативна – допомога у розв'язанні проблем щодо розвитку, виховання, навчання та формування психологічної і соціальної компетентності учасників освітнього процесу;

– просвітницько-профілактична – поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення

прав дитини, вжиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на життєзабезпечення дитини, її моральний та соціальний розвиток, профілактика та запобігання негативних впливів, пропаганда здорового способу життя;

– соціально-захисна – соціально-педагогічний супровід учасників освітнього процесу, які опинилися у складних життєвих обставинах, перебувають у кризових ситуаціях (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо); захист конституційних прав і статусу, законних інтересів здобувачів освіти [4].

Психологічне благополуччя учасників освітнього процесу визначається не лише навчальними досягненнями, а й рівнем їхнього самопочуття, емоційної стабільності та соціальної адаптації. Створення сприятливого середовища для всіх учасників освітнього процесу є ключовим завданням сучасної освіти, спрямованою на повноцінний розвиток особи та її психічне здоров'я.

Безпечне освітнє середовище є ефективною міжособистісною взаємодією, що забезпечує розвиток психічно здорової особи.

Основними напрямками формування психологічної безпеки можна вважати навчання методів саморегуляції, формування відповідних психофізичних якостей, умінь долати стреси. Тому потрібно розвивати психічну стійкість в екстремальних ситуаціях, навчати, насамперед, дітей і молодь правил безпечної поведінки в натовпі, протидії паніці, страху, стресу.

Починаючи з дитячих років, необхідно формувати в людини: здатність безпечної взаємодії з довкіллям, що включає усвідомлення можливості негативних впливів соціуму; уміння і навички самозахисту й запобігання соціальних небезпек (антикультури, насильства, агресії, злочинності, різноманітних залежностей тощо), що може забезпечити успішну взаємодію з іншими людьми, реалізацію здібностей і задоволення потреб.

Для формування толерантних взаємин в освітньому середовищі, які є складовою процесу формування психологічної безпеки особистості, потрібно створити систему довірливих стосунків учнів і педагогів.

Безпека освітнього середовища значною мірою залежить від здатності психологічної служби забезпечити відсутність психологічного насильства. Робота в цьому напрямку базується на гуманно

орієнтованих технологіях і нормах особистісного розвитку. В основі таких технологій – якість соціально-психологічного процесу взаємодії, яка приводить до зниження нервово-психічної напруги й підвищення здатності до саморегуляції, а отже, сприяє зміцненню психічного здоров'я.

Саме тому безпечне освітнє середовище – це дотримання прав психологічної, екологічної та інформаційної безпеки здобувачів освіти. Головні завдання педагогів та психологічної служби у створенні безпечного освітнього простору в закладі освіти можна окреслити трьома пунктами:

- запобігання психотравмуючим ситуаціям в освітньому процесі;
 - створення психолого-педагогічних умов для запобігання негативного впливу екологічних чинників, що є визначальними у взаємодії зі світом природи;
 - контроль за якістю та запобігання проникненню інформації, що може сприяти виникненню негативних проявів серед дітей (булінгу, кібербулінгу, насильства).
- Працівники психологічної служби проводять просвітницьку, профілактичну, діагностичну роботу зі всіма учасниками освітнього процесу:
- підвищують психологічну компетентність педагогів щодо створення психологічного комфорту в класі; допомагають класним керівникам згуртовувати колектив;
 - формують у здобувачів освіти навички безпечної поведінки та ненасильницької, безконфліктної комунікації;
 - запобігають будь-яким проявам насильства в дитячому середовищі;
 - запобігають дезадаптаційним проявам у здобувачів освіти;
 - інформують усіх учасників освітнього процесу щодо питань збереження їх соціального благополуччя та психічного здоров'я тощо.

У роботі з дітьми варто впроваджувати програми формування стійкості до стресу, розвитку

резильентності, підвищувати їх обізнаність щодо проблеми насилля (булінгу), злочинності, алкоголізму, наркоманії в молодіжному середовищі, способів їх запобігання та протидії. Одним зі шляхів превенції негативних соціальних явищ у дитячому середовищі та збереження психічного і соціального здоров'я учнівської молоді може бути проведення заходів працівниками психологічної служби щодо формування навичок вербальної та невербальної комунікації, мирно розв'язувати конфлікти, неагресивно обстоювати власну позицію тощо.

Основні завдання психологічної служби у створенні безпечного освітнього простору полягають у:

- налагодженні та підвищенні якості міжособистісних взаємин (розвитку довіри, доброзичливості, толерантності та запобіганні агресивності, конфліктності, маніпуляціям);
 - забезпеченні комфортності (оцінка та аналіз емоцій і почуттів, що домінують у взаєминах дорослих та дітей в освітньому закладі, запобігання емоційному вигоранню та професійній деформації педагога);
 - задоволенні базових потреб (розвиток здібностей і можливостей, збереження та підвищення самооцінки, надання допомоги й підтримки, запобігання емоційному дискомфорту, ігноруванню особистих проблем і труднощів, втраті особистої гідності);
 - забезпеченні захисту, особливо для дітей певних категорій (діти з інвалідністю, з низьким рівнем інтелекту, мало соціалізовані діти), адже саме вони найчастіше піддаються насильству.
- З огляду на зазначене, можна зробити **висновки**, що фахівці психологічної служби освітніх закладів відіграють важливу роль у формуванні безпечного освітнього середовища, робота над яким не припиняється з досягненням певного результату. Насамперед це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил.

Використані джерела

1. Бабій О. І. Психологічні особливості особистісної безпеки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2017. 17 с.
2. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни : посіб. для вчителів закладів загальної середньої освіти / упоряд.: Д. Акцимєєва, А. Голотенко, Г. Терентєєва, О. Чуйко; заг. ред. Л. Залюбовської. 2022. 65 с. URL: <https://cutt.ly/17U9PQ>
3. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі до 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
4. Положення про психологічну службу у системі освіти України / затверджено наказом МОН України від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>
5. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол.: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко та ін.; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.